

A common law jogrendszerek

Szerző: KELEMEN Katalin

Affiliáció: egyetemi docens, Örebro Universitet (Svédország)

Rovat: Jogösszehasonlítás

Rovatszerkesztő: Fekete Balázs

Lezárás dátuma: 2018.06.01

Idézési javaslat: KELEMEN Katalin: „A common law jogrendszerek” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.):

Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: FEKETE Balázs)

<http://ijoten.hu/szocikk/a-common-law-jogrendszerek> (2018). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A common law avagy angolszász jogrendszerek azon országok jogrendszereit foglalja magában, melyek valaha az angol koronához tartoztak. A Föld mai lakosságának közel egyharmada él olyan területen, ahol a jogrendszerre az angol common law komoly befolyással volt. A common law eredete a XI. századi normann hódításra vezethető vissza, melynek eredményeképpen az angol királyságot már igen korán egy erős központosított hatalom és fejlett bürokrácia jellemezte. A kontinenssel ellentétben, ahol a jogfejlődés motorja az egyetemeken művelt jogtudomány volt, az angol jogfejlődés főszereplői a királyi bíróságok voltak. Bár a kontinentális jogrendszerekhez képest valamelyest megkésve, a XIX–XX. századra a common law jogrendszerekben is beköszöntött a törvények kora. Az angolszász törvények azonban korántsem olyan átfogóak és absztrakt szabályokon alapulók, mint a kontinentális törvénykönyvek. A common law jogrendszerek gerincét továbbra is az esetjog adja. Az angolszász bírák ítéleteinek felépítése és érvelési stílusa is különbözik a civil law ítéletekétől. Nem töreksenek univerzális érvényességű igazságok kimondására, hanem az adott jogkérdést egy szigorúan felépített esetjogi rendszer keretei között, kizárólag a konkrét eset kontextusában próbálják megválaszolni, melynek alapja az az elv, miszerint a bírakat kötik a korábbi bírói döntések (precedensek).

Tartalomjegyzék

- 1. A common law fogalma**
- 2. A common law jogrendszerek földrajzi elterjedése**
- 3. A common law jogrendszerek története**
 - 3.1. A common law gyökerei
 - 3.2. Az angol feudalizmus jellemzői
 - 3.3. A királyi bíróságok szerepe
 - 3.4. A XIX. századi igazságszolgáltatási reformok
 - 3.5. A törvények kora
- 4. A common law jogrendszerek jellegadó kritériumai**
 - 4.1. Az esetjog és a törvények kapcsolata
 - 4.2. A precedenshez kötöttség elve
 - 4.3. A jogászképzés és a jogászi szakma

- 4.4. A közjog és a magánjog elkülönülésének hiánya
- 4.5. A bírói érvelési technika és döntéshozatali szabadság

5. Az Amerikai Egyesült Államok jogfejlődése

- 5.1. Az alkotmány jelentősége
- 5.2. A földrajzi tényezők befolyása és az amerikai föderációs modell
- 5.3. Speciális jogforrások

6. A common law jogrendszerek hatása más jogrendszerekre

7. JEGYZETEK

1. A common law fogalma

[1] A *common law* kifejezést, amely szó szerint „közös jogot” vagy „közönséges jogot” jelent, általában egyik nyelvben sem szokás lefordítani. Ennek több oka is van. Egyrészt helytelen képzettársításra adna alkalmat – lásd a latin *ius commune* kifejezést a kontinentális jog (->a kontinentális jogrendszerek) történetében, amely ugyanazt jelenti, de egy teljesen más jelenségre utal –, másrészt az angol jogi szaknyelvben is több különböző értelemben használatos. Összehasonlító jogi szempontból a *common law* egy jogcsalád, amely az angolszász országok jogrendszereit foglalja magában. Egy angolszász jogász azonban általában nem összehasonlító jogi értelemben használja ezt a kifejezést, amelynek még legalább két másik meghatározása is létezik.

[2] A *common law* szókapcsolat használata az angol jogrendszer gyökereihez nyúlik vissza, és eredetileg a királyi bíróságok által alkotott jogra, azaz az esetjogra utalt, ugyanis ezek a bíróságok egyesítették a királyság különböző részein érvényben levő helyi szokásjogokat. Ebben az értelemben tehát a *common law* az esetjog szinonimája, és a „közös” jelző a helyi szokásjogokkal való szembeállítást jelezte. Pár évszázad elteltével azonban a Westminsterben székelő királyi bíróságok mellett egy új bíróság, a *Court of Chancery* (Kancellári Bíróság) is megjelent Angliában, amely kialakította saját esetjogát. A XV. századtól kezdődően tehát a *common law* jelentése leszűkült a westminsteri királyi bíróságok esetjogára, míg a Kancellári Bíróság esetjoga *equity* néven vált ismertté, ugyanis annak vezérelve a méltányosság (*equitas*) volt. A *common law* bíróságok és az *equity* bíróságok közötti elkülönülés eleinte a gyarmatokon is fennállt, és bár a XIX. században az angol bírósági rendszer átszervezésével megtörtént a *common law* és az *equity* egyesítése mind eljárásjogi, mind anyagi jogi szempontból, az angol jogi nyelvben és a bírói ítéletekben tovább él az *at law* és az *in equity* szóhasználat, ami ezen a történeti elkülönülésen alapul. A mai jogi szaknyelvben a *common law* tehát ismét az esetjog szinonimája, és – mint az angol jog egyik fő jogforrása – rendszerint a törvényalkotással kerül párhuzamba.

2. A common law jogrendszerek földrajzi elterjedése

[3] A *common law* vagy angolszász jogrendszerek azokban az országokban állnak fenn, amelyek valaha az angol koronához tartoztak. A föld jelenlegi lakosságának közel egyharmada él olyan területen, ahol a jogrendszerre az angol *common law* komoly befolyással rendelkezett.^[1] Anglia a XVI. században kezdte kivenni a részét az Európán túl újonnan felfedezett területek gyarmatosításából. Az ennek eredményeképpen létrejött, több földrészt érintő Brit Birodalom fennhatósága alá tartozott többek között Ausztrália, Új-Zéland, India, valamint Észak-Amerika, Afrika és Délkelet-Ázsia bizonyos részei. A jog a gyarmatosítás legfontosabb eszközei közé tartozott, annak egyik bástyája volt,^[2] így ezeken a területeken az angol jog meghatározó hatást gyakorolt. Ez annak ellenére igaz, hogy a franciákkal ellentétben - akik gyarmatosítókként a helyi lakosság asszimilálására törekedtek - az angolok a „közvetett irányítás” (*indirect rule*) elvét vallották, és a helyiek joga alapján igazgatták a

gyarmatosított területeket. Ez azonban nem jelentette a helyi szokásjogok teljes körű alkalmazását (->szokásjog), mert bizonyos helyi szokásokat az angolok barbárnak tartottak és ezért visszautasítottak (ez a kivétel *repugnancy clause* néven vált ismertté).^[3]

[4] Legkorábban az Amerikai Egyesült Államok nyilvánította ki függetlenségét a Brit Birodalomtól 1776-ban, míg Kanada, Ausztrália és Új-Zéland fokozatosan önállósodott a XIX–XX. század folyamán. A gyarmati rendszer a második világháború után bomlott fel véglegesen, az ennek eredményeképpen létrejött szuverén államok jogrendszereit azonban a mai napig – teljesen vagy részben – a *common law* jogrendszerek közé soroljuk. Eljárásjoguk, alapvető jogintézményeik, törvényeik és bírói határozataik stílusa, valamint jogászaik gondolkodásmódja sok tekintetben hasonlít az angol *common law*-ra. Ezen országok többsége – köztük például Ausztrália, Új-Zéland, Kanada, Ghána, Dél-Afrika, Kenya, India és Srí Lanka – a Nemzetközösség (*Commonwealth of Nations*) tagja, így továbbra is szoros politikai és gazdasági kapcsolatokat ápol az Egyesült Királysággal.

[5] A földrajzi meghatározáshoz tartozik annak tisztázása is, hogy mit értünk „angol *common law*” alatt. Az állami szuverenitás birtokosa ma ugyanis a több jogrendszert magában foglaló Egyesült Királyság, amelyek közül az egyik - a skót és az észak-ír mellett - az angol-walesi jogrendszer. Ez az összetettség történelmi okokkal magyarázható. Miután 1066-ban a normannok Hódító Vilmos vezetésével Hastingsnél legyőzték az angolszászokat, megkezdődött az angol királyság stabil fejlődése a Brit-sziget déli felén. Walest a XVI. században egyesítette véglegesen az angol koronával VIII. Henrik, míg Skócia a XVIII. század elején veszítette el függetlenségét. Az Egyesült Királyság jóval később, 1801-ben született meg Írország meghódításával, melyből 1922-ben kiszakadt az ír sziget déli része. A ma hivatalosan a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága nevet viselő állam bár nem föderáció, az elmúlt évtizedekben bevezetett decentralizáló (az angol terminológia szerint „devolúciós”) reformok ahhoz közelítik. E reformok eredményeképpen bizonyos tárgykörökben a walesi, az északír és a skót nemzetgyűlés törvényhozási hatalmat kapott, de a szuverenitás végső letéteményese továbbra is a londoni parlament, amely módosíthatja vagy akár hatályaon kívül is helyezheti a nemzetgyűlések által elfogadott törvényeket. Olyan kategória tehát, hogy „brit jogrendszer” vagy „brit jog” (*British law*), nem létezik. Nagy-Britannia, az Egyesült Királyság legnagyobb szigete, nem rendelkezik saját jogrendszerrel. Ellenben beszélhetünk az Egyesült Királyság jogáról, valamint az azt alkotó részek (Anglia és Wales, Skócia és Észak-Írország) jogairól. E részek közül Skócia jogrendszere – az erős kontinentális hatásoknak köszönhetően – a *common law* és a *civil law* keveréke.

[6] Az „angol jog” tehát összetett és képlékeny fogalom. Anglia és Wales jogrendszerén túl magában foglal olyan törvényeket is, amelyek az egész Egyesült Királyságra érvényesek, mint például a jól ismert, 1998-ban elfogadott *Human Rights Act*. Az „angol *common law*” kifejezés – ahogy azt már említettük – ma többnyire a bírói esetjog szinonimája. Angliának és Walesnek egységes bírósági szervezete van, míg Skócia és Észak-Írország első- és másodfokú bíróságai teljesen különálló rendszert alkotnak. Egyedül a *UK Supreme Court* (legfelső bíróság) hatásköre terjed ki az egész Egyesült Királyságra. Így a londoni székhelyű *High Court of Justice* (felsőbíróság) és a *Court of Appeal* (fellebbviteli bíróság) döntései a skót és északír bírák számára nem kötelező precedensek.

3. A common law jogrendszerek története

3.1. A common law gyökerei

[7] A történetiség figyelembevételével különösen fontos szerepet játszik a *common law* jogrendszerek megértésében. A *common law* számos jogintézménye, szabálya és alapvető jellegzetessége nehezen értelmezhető a történeti kontextusból kiszakítva, ma elavultnak és kevésbé praktikusnak tűnhet. Ha azonban megismerjük e jogintézmények és jellegzetességek történelmi gyökereit, amelyek közül némelyik ezer évre nyúlik vissza, világossá válik számunkra a jogi kultúrában elfoglalt helyük és jelentőségük.

[8] A *common law* eredete – csakúgy, mint a kontinentális (*civil law*) jogrendszereké – a XI. századra vezethető vissza. A kontinensen ebben az évszázadban születtek meg az első egyetemek (kezdvé a bolognai egyetem alapításával 1088-ban), míg a Brit-sziget déli felét ekkor hódították meg a normannok, akik egy teljesen új feudális és politikai rendszer alapjait fektették le. A kontinentális jogrendszerektől eltérően, amelyek történetében új fejezetet nyitott a XVIII–XX. században lezajlott ->kodifikáció, a *common law* történelmi fejlődését folytonosság jellemezte.^[4] Hasonlóan a skandináv országokhoz, sem a külső háborúk, sem a belső viszályok nem jelentettek töréspontot a jogfejlődésben. Az angol királyságot azonban (Skandináviától eltérően) már igen korán, a XI. századtól kezdődően, egy erős központosított hatalom és fejlett bürokrácia jellemezte, mely akkor még sehol máshol nem létezett Európában.

[9] A jogtörténészek a *common law* születését, szimbolikusan, a hastingsi csatától (1066) szokták számítani.^[5] Ez a győzelem tette lehetővé I. (Hódító) Vilmos számára, hogy lefektesse egy új rendszer alapjait. Az ő királyságában – a kontinensstől eltérően – minden föld a király tulajdonában maradt, hűbéresei (*tenants-in-chief*) azt csak birtokolták. A normann feudális struktúra erősen központosított volt, melyben a király volt a legfőbb hűbérúr (*Lord Tenant in Chief* vagy *Lord Paramount*). Mind a hűbéreseket (*Lords*), mind a lovagok (*knights*) közvetlenül neki tartoztak adófizetési kötelezettséggel és katonai szolgálattal, továbbá jelentősen kisebb területeket igazgattak. Csak a határterületeken voltak nagyobb birtokok, amelyek lehetővé tették egy nagyobb sereg fenntartását és a határ hatékony védelmét a walesiektől és a skótoktól. Az egyes hűbéreseket tehát nem tudtak olyan mértékű hatalomra szert tenni, mint a kontinensen, és az összefogásukra volt szükség ahhoz, hogy a királlyal szemben ellen tudjanak állni.^[6]

[10] Ahhoz, hogy egy ilyen központosított rendszert működőképesen fenn lehessen tartani, több fontos bürokratikus újításra is szükség volt. I. Vilmos 1085-ben elrendelt egy teljeskörű népszámlálást, melynek eredménye Európa első teleknyilvántartása, a híres *Domesday Book* lett. Ez szolgált az adórendszer alapjául. A király pontosan tudta, hogy a vazallusok mit birtokolnak és mivel tartoznak neki. Egy másik fontos újdonság a királyi bíróságok megalakulása volt. A kontinensen uralkodó királyokkal ellentétben az angol király nem adta fel teljesen az igazságszolgáltatás jogát. A királyi udvar, a *curia regis*, mely a királyt és legközelebbi tanácsadóit foglalta magában, nemcsak adószedéssel és hadviseléssel, hanem igazságszolgáltatással is foglalkozott. Ebből a királyi udvarból „nőttek ki” pár évszázad leforgása alatt a királyi bíróságok. A XII. században már létezett az *Exchequer*, az adók beszedéséért felelős testület, mely mind közigazgatási, mind bíraskodási feladatokat ellátott, így az adóbeszedéssel kapcsolatban felmerült jogvitákban a döntőbíró volt. Az *Exchequer* mellett a hétköznapi magánjogi jogvitákat eldöntő *Court of Common Pleas* és a királyt közvetlenül érintő esetekkel foglalkozó *King's Bench* is a *curia regis* keretében született. Emellett a király emberei mint „utazó bírák” (*travelling justices*) járták az országot, és szolgáltattak igazságot a hűbéreseket által igazgatott birtokokon, így biztosítva a Londontól távolabb eső területek folyamatos szemmel tartását.

3.2. Az angol feudalizmus jellemzői

[11] A központosított igazgatás, a fejlett bürokrácia és a királyi igazságszolgáltatás voltak az angol feudalizmus azon jellemzői, melyek a jogfejlődést a kontinensstől eltérő útra vitték. Európa többi uralkodója nem avatkozott bele a magánjogi viták eldöntésébe, az a helyi (közösségi vagy hűbéresi) bíróságok kezében maradt. Az angol királyi bíróságok viszont - melyek eleinte a helyi bíróságok mellett működtek - növekvő népszerűsége tettek szert a lakosság körében, mivel hatékonyabb igazságszolgáltatást nyújtottak a helyi bíróságoknál. Így a Lordok fennhatósága alá tartozó helyi bíróságok fokozatosan elveszítették jelentőségüket. A királyi bíróságok eleinte a szokásjog alapján hozták meg döntéseiket, melyek az évszázadok folyamán egy, az egész országban egységesen alkalmazott „közös esetjoggá” értek. Ez lett a *common law*.

[12] A kontinensen az első királyi bíróságok megalakítására a XV. századig kellett várni (az egyik első

példa a *Reichskammergericht* a Német-Római Birodalomban 1495-től), és azok közel sem töltöttek be olyan fontos szerepet a jogfejlődésben, mint Angliában. A különböző feudális struktúrának és az uralkodók eltérő szerepének köszönhetően Angliában és a kontinensen más-más ideológiai alapja volt a kormányzásnak. A kontinens országai a római modellt követték, mely az *imperium* (állami hatalom) és a *dominium* (magántulajdon) fogalmának elkülönülésén alapszik, míg a tiszta feudális modellben - melyet csak Anglia valósított meg Európában - a kettő elválaszthatatlan egymástól.^[7] A tiszta feudális modellben a hűbéri kapcsolat (magánjogi) szerződésen alapul, melynek alapján a király a hűbéreseinek használatba adja a földet, és azok egy újabb szerződéssel azt tovább adhatják a lovagoknak. A kontinensen ezzel szemben az uralkodó a föld tulajdonjogával együtt az igazságszolgáltatás jogát is a hűbéreseinek adta, így a közsféra és a magánsféra egymástól elkülönült. A magánjog az uralkodótól függetlenül, annak beavatkozása nélkül fejlődött. Az uralkodók csak az érdekeiket közvetlenül érintő ügyekkel foglalkoztak (közigazgatás, adózás, hadviselés, hazaárulás és más súlyosabb bűncselekmények). Így a *civil law* jogrendszerekben igen korán külön utakat járt a közjog és a magánjog fejlődése, míg ez az elkülönülés a *common law* jogrendszerekben nem létezett, és a mai napig sokkal kevésbé markánsan van jelen.

3.3. A királyi bíróságok szerepe

[13] A királyi bíróságok – melyek növekvő népszerűsége tettek szert a lakosság körében, és fokozatosan háttérbe szorították a Lordok fennhatósága alá tartozó helyi bíróságokat – formálisan csak rendkívüli hatáskörrel (*extraordinary jurisdiction*) rendelkeztek. Csak külön felhatalmazás alapján lehetett egy ügyet királyi bíróság elé vinni. Ezt a felhatalmazást a Kancellária adta meg a király nevében, illeték fizetése ellenében, egy levél (*writ*) formájában, mely leírta a konkrét panasz releváns részleteit, és felhatalmazta a bíróságot az ítélelhozatalra. Ahogy egyre több panasz érkezett a Kancelláriához, a *writek*ből standardizált keresetlevelek (*forms of action*) lettek. A királyi bíróságok népszerűségének növekedésével a keresetlevéltípusok száma is rohamosan nőtt, és a XIII. század végére már elérte az ötszázat. Ezzel egyidőben nőtt a Lordok elégedetlensége is, mivel a *writek* számának növekedése a királyi bíróságok hatáskörének kiterjesztését jelentette az általuk igazgatott helyi bíróságok rovására. Egy új keresetlevéltípus megjelenése ugyanis egyenlő volt egy új hatáskörrel. Miután Földnélküli János 1215-ben aláírta a Magna Chartát, mely jelentősen korlátozta a király hatalmát, a Lordok egyéb engedményeket is elértek a királynál. 1258-ban III. Henrik kiadta az Oxfordi Rendelkezéseket (*Provisions of Oxford*), mely többek között megtiltotta a Kancellária számára új *writek* alkotását.

[14] A *writek* „befagyasztása” komoly kihívást jelentett a királyi igazságszolgáltatás számára, ugyanis a már létező *writek* által le nem fedett, újonnan felmerülő jogi kérdéseket a királyi bíróságok nem tudták megválaszolni. Ez a lakosság körében növekvő elégedetlenséghez vezetett, melyre mind a Kancellária, mind a királyi bíróságok próbáltak megoldást találni. A Kancellária kiterjesztette néhány alapvető *writ* értelmezését (közülük a legfontosabb a *writ of trespass* volt), míg a királyi bíróságok különböző fikciókhoz folyamodva kivételesen elfogadtak a felperes helyzetéhez nem tökéletesen illeszkedő *writeket* (ez volt az *action on the case* technikája).

[15] Az igazi megoldást azonban egy új bíróság megjelenése jelentette. Amikor a már meglévő keresetlevéltípusok közül egyik sem felelt meg a felperes helyzetének, vagy a királyi bíróságok nem tudtak a felperes által kért jogorvoslattal (*remedy*) szolgálni, mivel azokat a már meglévő *writek* nem tartalmazták, a panaszosok közvetlenül a királyhoz mint az „igazságosság forrásához” (*fountain of justice*) fordultak az ügyük méltányos elbírálása érdekében. Miután a királyhoz ilyen panaszok tömkelege érkezett, azok megválaszolásával a legfőbb bizalmasát, a kancellárt bízta meg. A kancellár tehát, a *writek* kibocsátása mellett, maga is elkezdett bíróként konkrét ügyekben igazságot szolgáltatni. A XIV. századra a kancellár körül már egy állandó bíróság, a Kancellária Bíróság (*Chancery Court*) foglalkozott a Westminsterben székelő királyi bíróságok által meg nem oldható ügyekkel. A Kancellária Bíróság esetjoga *equity* néven vált ismertté, ugyanis döntéseit a méltányosság (*equitas*) elvének szem előtt tartásával hozta. Nem a kontinentális jogrendszerek

méltányossági elvéről van tehát szó (->méltányosság), hanem a méltányosság ebben az esetben abban mutatkozott meg, hogy a westminsteri bíróságok szigorú formalizmusával szemben a Kancellária Bíróságot nem kötötték a *writek* és egyéb eljárási formalitások, így az egyedi jogvita sajátosságainak figyelembevételével tudtak igazságot szolgáltatni.^[8] A XVI. századig a kancellári posztot zömében egyházi személyek töltötték be, így az *equityt* erősen átítatta a keresztény szellem, valamint a kánonjogi és a római jogi elvek.^[9] A XIV. századtól tehát az angol magánjogi esetjogot egy sajátos kettősség jellemezte (a westminsteri bíróságok alkották a *common lawt*, a Kancellária Bíróság az *equityt*), mely bár a XIX. század második felében formálisan megszűnt, nyomai mai napig fellelhetők az angol jogrendszerben. A Kancellária Bíróság által kifejlesztett jogorvoslatok (*equitable remedies*) a mai napig egy saját alapelvekkel és precedensekkel rendelkező önálló rendszert alkotnak.^[10] A hagyományosan az *equity*hez tartozó területeken felmerülő jogvitákat ma a magánjogi jogviták eldöntésére hatáskörrel rendelkező felsőbbbíróságon (*High Court*) belül egy külön szekció, az ún. kancellária szekció (*Chancery Division*) dönti el.^[11]

3.4. A XIX. századi igazságszolgáltatási reformok

[16] Miután egyre több konfliktus merült fel a westminsteri bíróságok által alkotott *common law* és a Kancellária Bíróság által alkotott *equity* között, és az igazságszolgáltatás hatékonyságát jelentősen veszélyeztette ez a kettősség, a XIX. századra nyilvánvalóvá vált egy reform szükségessége. Ekkor került sor a *High Court of Justice* létrehozására, melynek a westminsteri bíróságok és a Kancellária Bírósága egy-egy szekciójává (*division*) váltak, de immár ugyanazon eljárásjogi szabályok alapján járnak el (ezeket a reformokat az 1873-1875-ben elfogadott ún. *Judicature Actek* hajtották végre).

[17] Ezzel egyidejűleg kialakítottak egy elsőfokú bírósági hálózatot a csekélyebb értékű magánjogi ügyek megoldására (*County Courts Act* [1846]), hogy az igazságszolgáltatás a lakosság számára elérhetőbbé váljon (az összes felsőbbbíróság londoni székhellyel működött). Angliát és Walest hatvan körzetre osztották, melyekben összesen 220 helyi bíróságot állítottak fel. A kevésbé súlyos bűncselekmények elbírálására létrehozták a békebírói hálózatot (*magistrates' courts*), melyben önkéntes laikus bírák hoznak döntéseket. (Ez a mai napig így van a kisebb vidéki körzetekben, míg Londonban és a nagyobb városokban a békebírók szerepét hivatásos bírák látják el.)

[18] További fontos igazságszolgáltatási reform volt, hogy 1876-ban a Parlament formalizálta a felsőház (Lordok Háza) legfelsőbb bírói hatáskörét, és megalakította a Fellebbezési Bizottságot (*Appellate Committee*), melynek tagjai azonban nem vettek részt a felsőház törvényalkotási tevékenységében (és ugyanígy azok a Lordok, akik nem voltak a Bizottság tagjai, nem szóltak bele az ügyek eldöntésébe). Ez a Bizottság ilyen formában egészen 2009-ig létezett, amikor a 2005-ben elfogadott *Constitutional Reform Act* eredményeképpen megkezdte működését a Legfelsőbb Bíróság (*UK Supreme Court*), mely bár összetételében és hatásköreiben folytonosságot mutat a Lordok Háza Fellebbezési Bizottságával, ma már a Parlamentiől teljesen elkülönítve működik. Az alkotmányreformra többek között a hatalmi ágak elválasztásának megerősítése végett volt szükség,^[12] és ennek keretében a bírák kinevezésének rendszere, valamint a Lord Kancellár szerepe és hatáskörei is komoly változásokon mentek át.^[13]

3.5. A törvények kora

[19] Míg a kontinensen már a XVII-XVIII. században megkezdődött a kodifikáció és a törvények átvették a szokásjogtól és a jogtudománytól a vezető szerepet a ->jogforrások sorában, Angliában a Parlament csak a XIX. század elején kezdett el nagyobb számban törvényeket alkotni. Addig az angol jogrendszert alapvetően a bíróságok formálták. Miután azonban, bizonyos reformoknak köszönhetően, a londoni Parlament reprezentativitása megnőtt, a törvényhozó is aktív szereplője lett a jogi életnek. Szerepe kezdetben elsősorban a már elavult *common law* szabályok kiiktatása volt.

[20] Részint a demokrácia elve erősödésének, részint Jeremy Bentham elmélete népszerűségének köszönhetően^[14] a századfordulóra Angliában (és más *common law* rendszerekben) is beköszöntött a „törvények kora” (*age of statutes*).^[15] A törvényhozó fontos reformokat hajtott végre mind az igazságszolgáltatási rendszerben (lásd a fent említett *Judicature Act*eket), mind az anyagi jogban.^[16] A törvények a XX. század '30-as éveiben, a jóléti állam születésekor élték virágkorukat mind Angliában, mind az Egyesült Államokban. Ezen fontos fejlemények ellenére továbbra is az esetjog adja a *common law* jogrendszerek gerincét. A teljesen új területeket szabályozó törvények kivételével, a *statute*ok az esetjogra építenek és a precedensekkel együtt alkalmazandóak.

4. A common law jogrendszerek jellegadó kritériumai

[21] A neves amerikai jogász, Oliver Wendell Holmes (aki a XX. század első évtizedeiben volt a Szövetségi Legfelső Bíróság bírójának) immár szállóigévé vált mondása szerint a jog életét nem a logika, hanem a tapasztalat határozta meg.^[17] Ez a gondolat hatásosan összegezi a *common law* jogászok szemléletmódját. Ez a jogi kultúra egyrészt elismeri a jogászi tapasztalatot, különösen a bírói tapasztalat fontosságát, ami értelem szerűen magában foglalja mind a szakmai múltat, mind a személyes tapasztalatokat és meggyőződéseket, másrészt nem becsüli túl a logika és a koherencia értékét, nagyobb szabadságot enged meg a jogászi gondolkodásnak.

4.1. Az esetjog és a törvények kapcsolata

[22] Láthattuk, hogy a *common law* fejlődésében a királyi bíróságok játszottak központi szerepet. Az angol jog a királyi bíróságok esetjogával vált egyenlővé. Ennek aztán több olyan következménye is van – köszönhetően a már említett jogfolytonosságnak –, amelyek a mai napig jellemzik a *common law* jogrendszereket. Továbbra is az esetjog adja a magánjog hagyományos területeinek gerincét, bizonyos alapvető szabályokat és jogelveket a precedensekben találjuk, nem a törvényekben. Amikor azonban egy törvény szabályoz egy kérdést, az felülírja ez esetlegesen ellentmondó precedenst. A törvények tehát a *common law* rendszerben is magasabb szinten vannak a jogforrások hierarchiájában, mint a bírói ítéletek.

[23] Bár voltak ilyen irányú kezdeményezések és más *common law* jogrendszerekben voltak erre irányuló próbálkozások, Anglia sosem lépett a ->kodifikáció útjára. Ezentúl az angolszász törvények stílusa is alapvetően különbözik a *civil law* országok törvényeitől. Nem tartalmaznak általános jogelveket, és nyelvezetük lényegesen pragmatikusabb és konkrétabb, mint a kontinentális törvényeké. A törvényhozó célja, hogy a lehető legvilágosabban megfogalmazza a szabályokat, kis teret hagyva csak a bírói jogértelmezésnek. Minden angol törvény tartalmaz egy zárórendelkezést, mely megadja az adott törvény által használt fontosabb kifejezések definícióját. Ezentúl érvényben van egy külön, ún. értelmezési törvény, mely olyan alapvető, minden törvényre alkalmazandó jogértelmezési szabályokat tartalmaz, mint például, hogy a hímnemű szavak magukban foglalják a nőnemet is (és fordítva) vagy a többes számban használt főnevek magukban foglalják az egyes számot is (és fordítva).^[18]

[24] A XIX. század elejéig, a törvényeket a bírák szükséges rossznak tekintették, és azokat a lehető legmegszorítóbban, szó szerint értelmezték (ez az ún. *literal rule*).^[19] A parlamenti ->szuverenitás elvének az angol alkotmányos hagyományokban betöltött központi szerepe is nagy mértékben hozzájárult a szöveghű értelmezés dominanciájához, hiszen a bírák nem bírálhatták felül a Parlament által elfogadott törvények alkotmányosságát, és nem értelmezheték azokat kiterjesztően.^[20] A törvények korának beköszöntével – és különösen az Európai Közösségekhez való csatlakozás után – azonban egyre nagyobb teret nyert a törvény célját szem előtt tartó (teleologikus) jogértelmezés (*purposive construction*).^[21]

4.2. A precedenshez kötöttség elve

[25] Mivel az esetjog továbbra is központi helyet foglal el a jogforrások rendszerében, a precedensek használatára vonatkozóan komoly mennyiségű irodalom és összetett szabályrendszer áll a *common law* jogászok rendelkezésére. A precedenshez kötöttség elve (*stare decisis*) a XIX. századra stabilizálódott, és azóta az esetjogi rendszer alapját képezi. Az elv lényege, hogy a korábbi bírói döntések a későbbi ügyben megállapított tényállásbeli hasonlóság esetén kötik a későbbi bírói döntéseket. Ennek az általános elvnek azonban számos kitétele és korlátja létezik. Először is a precedenshez kötöttség elvének alkalmazása tükrözi az adott bírósági rendszer felépítését és hierarchiáját. Az elv erősebben érvényesül vertikálisan, mint horizontálisan, azaz a felsőbbrendű bíróságok precedensei egyértelműen kötik az alsóbbrendű bíróságokat, míg az azonos szintű bíróságok korábbi döntéseinek precedensértéke gyengébb. Emiatt érthető módon a *common law* őshazájában, a meglehetősen egységes és kompakt angol-walesi igazságszolgáltatási rendszerben a precedenshez kötöttség elve sokkal szigorúbban érvényesül, mint az Egyesült Államokban, ahol a tizenhárom szövetségi fellebbezési bíróság nem ritkán mond ellent egymásnak.^[22]

[26] Másodszor a *common law* nem tekinti a korábbi döntés egészét kötelezően követendőnek. Alapvetően az indokolásnak csak az a része kötelező, mely a döntés lényegét adja, vagyis mely nélkül a bíró nem jutott volna arra a következtetésre, amelyre végül jutott. Ezt a „lényegét” hívják a *common law* jogászok *ratio decidendine*nek, azaz a döntés értelmének vagy okának. A *ratio* lényegében egy szabály vagy alapelv, amelyet a bíró abban a döntésében fektetett le először. Minden egyéb okfejtés, melyben a *common law* ítéletek általában bővelkednek, csak ún. *obiter dictum* és nem precedensértékű.^[23] A *ratio* és az *obiter dicta* szétválasztása azonban korántsem magától értetődő, és bizonyos esetekben komoly fejtörést okozhat a bírácoknak. A *ratio* ugyanis nem egy absztrakt szabály vagy elv, mint amilyeneket a kontinentális törvénykönyvekben találunk, hanem az szorosan kapcsolódik az adott eset materiális tényállásához. A bírónak tehát össze kell hasonlítania az előtte álló jogeset materiális tényállását a korábbi esettel, és gyakorlatilag analogikus érvelést alkalmaznia.^[24]

[27] Nagy a *common law* bíró a felelőssége tehát a kötelező precedensek megtalálásában és alkalmazásában. Az e téren elkövetett hiba fellebbezési alapot szolgál a felek számára.^[25] A bírónak azonban van bizonyos mértékű szabadsága a kötelező precedensek kiválasztásában és értelmezésében. Csak azok a precedensek kötelezőek ugyanis, melyek hasonló tényállásból fakadó jogvitát döntöttek el. Az pedig, hogy mi számít „hasonló tényállásnak” vagy valamennyi teret a bírói értelmezésnek. Ez az ún. *distinguishing* technikája, melynek alkalmazásával a bíró megállapíthatja, hogy egy precedens tényállása nem megfelelő mértékben hasonlít az előtte álló esetéhez.

[28] A *common law* bírónak lehetősége van továbbá – amennyiben nyomós oka van rá – felülírni egy precedenst, azaz megfosztani kötelező erejétől. Ez az ún. *overruling* technikája, melyet egy felsőbbbíróság alkalmaz kivételes esetben, ha a precedens elavult (mert a kontextus, amelyben a szabályt felállították időközben alapvetően megváltozott) vagy egyértelműen téves jogértelmezésen alapul. Ez gyakrabban fordul elő az Egyesült Államokban, ahol a precedenshez kötöttség elvét kevésbé szigorúan alkalmazzák a gyakorlatban, mint Angliában.^[26]

4.3. A jogászképzés és a jogászi szakma

[29] A *common law* jogrendszerek jellegadó kritériumai közé tartoznak a jogászképzés és a jogászi szakma sajátosságai is. Angliában a ->**jogászképzés** hagyományosan a gyakorlatban történt, és az egyetemeken egészen a XX. századig nem játszottak ebben központi szerepet. A mai napig nem követelmény a jogi diploma ahhoz, hogy valaki gyakorló jogász legyen, bár az ügyvédek elit csoportjának kamarája, a Bar Councils megkövetel egy egyetemi diplomát, ami viszont nem feltétlen jogi diploma kell hogy legyen. Ha egy ügyvéd-aspiráns nem rendelkezik jogi diplomával, egy egyéves jogi képzésen kell részt vennie, és aztán egy vizsgát letennie (*Common Professional Examination*), melyet az ügyvédi kamara szervez, nem az egyetem vagy az állam.

[30] A *common law* országokban a jogászképzés az egyetemeken is gyakorlatorientáltabb, és

elsősorban az ügyvédi szakmára készít fel, nem úgy, mint a *civil law* rendszerekben, ahol az egyetemi képzés alapvetően elmélet- és tudásorientált, és a bírói karriert tartja szem előtt mint ideált.^[27] Ez a különbség azzal magyarázható, hogy Angliában és a többi *common law* országban csak sok év tapasztalattal rendelkező gyakorló jogászként lehet bírói pályára lépni, a bírói karrier nem opció a frissen végzett jogász számára, mint Európa többi országában (beleértve a skandináv államokat is). Ennek lényeges következménye az is, hogy a jogász szakma homogénebb, mint a *civil law* országokban. Minden bíró rendelkezik többéves ügyvédi vagy közigazgatási tapasztalattal, ezért a különböző jogász szakmák jogi gondolkodásmódja között nincs éles eltérés.

[31] Angliában az ügyvédi szakma sajátossága továbbá – melyet azonban a korábbi gyarmatok nem tartottak meg –, hogy az valójában két különböző szakmát foglal magában. A *solicitorok*, akik a Law Society nevű kamarában tömörülnek, hagyományosan csak az ügyfelekkel való kapcsolattartással, szerződések és más jogi dokumentumok szerkesztésével, ingatlanadásvétellel és a bírósági perek iratainak előkészítésével foglalkoztak, valamint az elsőfokú bíróságok előtt képviselték ügyfeleiket, míg a Bar Councilsban tömörülő *barristerek* – anélkül, hogy az ügyfelekkel személyesen találkoztak volna – jogi tanácsot adtak és képviselték az ügyeket a felsőbb bíróságok előtt. A jóval kisebb számú *barristerek* jelentették az ügyvédi szakma krémjét, a bírák kizárólag az ő soraik közül kerültek ki. Az ügyvédi szakma ilyen formájú kettéágazása a XIII. századig nyúlik vissza és egészen a '90-es évekig fennállt. Az 1990-ben elfogadott *Courts and Legal Services Act* nem törölte el ugyan a *solicitor* és a *barrister* kategóriáját, de jelentősen csökkentette a két szakma közötti különbséget.^[28] Bár a két ügyvédi kamara továbbra is külön folytatja működését és szervezi a *solicitorok*, valamint a *barristerek* képzését,^[29] ma már az előbbiek is képviselhetik ügyfeleiket a felsőbb bíróságok előtt és 15 év gyakorlat után kinevezhetőek bíróvá. A bírák kinevezésében hagyományosan a Lord Kancellár játszott központi szerepet,^[30] melyet azonban a 2005-ben elfogadott *Constitutional Reform Act* jelentősen lecsökkentett. 2006 áprilisától egy speciális, a különböző jogász szakmák képviselőiből és más nem jogászokból álló, 15 tagú független bizottság (*Judicial Appointments Commission*) tesz javaslatot a bírói kinevezésekre.^[31]

4.4. A közjog és a magánjog elkülönülésének hiánya

[32] A már említett történelmi okokból (a kormányzás ideológiai alapja és az erősen központosított rendszer) Angliában csak a XIX. század végén jelent meg a közjog és a ->magánjog elkülönülése, és sosem vált olyan markánsná, mint a kontinensen. A *common law* rendszerek az alkotmányjogot és a közigazgatási jogot tekintik a közjog részének, tehát az állami intézmények egymás közötti és az állampolgárokkal való kapcsolatait rendező szabályok tartoznak ide. A *common law* országokban nem létezik egy, a rendesbíróságokkal párhuzamosan és attól különállóan működő közigazgatási bírósági rendszer. A közigazgatási bíróságok (*administrative tribunals*) döntéseit a rendesbíróságok bírálják felül.^[32] A bíróságok hatáskörének megállapításánál pedig az játszik döntő szerepet, hogy a jogeset célja egy állami intézmény kötelességeinek vagy egy állampolgár jogainak érvényesítése, mert ezek két különböző eljárást vonnak maguk után. A *common law* általános jogelvei továbbá mind a közjogban, mind a magánjogban érvényesek. Az állami intézményekkel kötött szerződésekre ugyanazok a szerződésjogi szabályok alkalmazandóak, mint a magánszemélyek között kötött szerződésekre.^[33]

4.5. A bírói érvelési technika és döntéshozatali szabadság

[33] Az esetjog központi szerepe, a precedenshez kötöttség elve és a *common law* bírák szakmai háttere mind hozzájárulnak ahhoz, hogy egy angolszász ítéletet olvasva számos különbséget fedezhetünk fel a kontinentális jogrendszerek bírúinak döntéseivel képest. Ezek a különbségek nem pusztán formaiak, hanem az indokolás felépítésére és az érvelési technikára is kiterjednek. Míg egy kontinentális ítélet indokolásának kiindulópontja az absztrakt norma, egy jogszabály általánosan megfogalmazott szövege, melyet a bíró megpróbál az előtte álló felek esetére

alkalmazni, a *common law* ítélet indokolásának kiindulópontja egy vagy inkább több korábbi bírói döntés vagy precedens, melyeknek tényállásait az általa eldöntendő esetével összehasonlítva próbálja a bíró a korábbi döntésekből leszűrhető jogelvet (a már említett *ratio decidendi*) az előtte levő jogvitában alkalmazni.^[34] Ez az induktív gondolkodás még abban az esetben is jelen van, amikor nem az esetjog az egyetlen releváns jogforrás. Egyrészt – ahogy az már említésre került – a *common law* törvények absztrakciós szintje jóval alacsonyabb, kevesebb teret hagy a deduktív érvelésnek, másrészt az adott jogszabályt a múltban már alkalmazó precedensek ekkor is központi helyet kapnak az indokolásban.

[34] Az induktív logika dominanciájának következménye többek között az is, hogy a *common law* ítéletek nem törekszenek univerzális érvényességű igazságok kimondására, hanem az adott jogkérdést a konkrét eset keretei között, kizárólag annak kontextusában próbálják megválaszolni. A megoldás csak azokban a jogesetekben válik a jövőben követendővé, melyeknek a tényállása jelentős mértékben hasonlít az előző esetéhez, azaz ha az összes, jogi szempontból releváns körülmény megegyezik. A *common law* bíró számára ez a precedensekre alapuló érvelési technika és a precedenshez kötöttség elve testesíti meg a jogbiztonságot. A jogbiztonság elve azonban korántsem abszolút érték a *common law* jogász számára, akinek a jogrendszer rugalmasságának megőrzése legalább ennyire fontos célja. Számára a bírói igazságosság elengedhetetlen eleme a méltányosság (*equity*), mely az egyedi esetek sajátos körülményeinek figyelembevételét igényli. Ezért a bírónak nagyobb a döntési szabadsága (a diszkrecionalitása), mint a *civil law* jogrendszerekben, melyek viszont az absztrakt normák igazságosságát tűzik ki célként maguk elé, és azt elégségesnek ítélik meg.^[35] A *common law* elismeri, hogy az általános, absztrakt normák nem mindig felelnek meg az igazságosság céljának, és a bíró felelőségének tartja azok korrigálását a konkrét jogvitákban. Ez a *common law* bírák ún. méltányossági jogköre (*equitable powers*), mely a kontinentális jogrendszerek számára ismeretlen.^[36]

[35] Ez a bizonyos fokú rugalmasság abban is megmutatkozik, hogy a *common law* számára nem okoz gondot az eltérő bírói vélemények nyilvánosságra hozatala. A *common law* jogi kultúra elismeri a bírói tapasztalat fontosságát, ami magában foglalja mind a szakmai múltat, mind a személyes tapasztalatokat és meggyőződéseket. A *common law* ítélet tehát valójában egy személyes szakmai vélemény (*opinion*) arról, mi lenne a legjobb megoldás az adott esetben. Ha több bíró vesz részt a döntéshozatalban (tipikusan a felsőbb bírói fórumokon), a többség véleménye a meghatározó, az válik a felek számára kötelező döntéssé. A kisebbségben maradt bírói vélemények (ún. különvélemények) azonban ugyanúgy az ítélet részét képezik, annak egyfajta függelékei. Ezek – bár nem rendelkeznek kötelező erővel – a jogfejlődésben komoly szerepet játszhatnak.^[37]

5. Az Amerikai Egyesült Államok jogfejlődése

[36] A Brit Birodalom fennhatósága alá tartozó területek közül az észak-amerikai gyarmatok nyilvánították ki elsőként függetlenségüket a XVIII. század második felében. Az ennek eredményeképpen megalakult Amerikai Egyesült Államok (*United States of America*) jogfejlődése ezért elég korán önállósodott az anyaországtól. Az USA ma a világ egyik legismertebb és legbefolyásosabb állama, és ez alól a jogrendszer sem kivétel. Bár az angol *common law* tagadhatatlanul az amerikai jog gyökere, az Egyesült Államok számos történelmi, társadalmi és földrajzi sajátossága új utakra terelte a jogfejlődést.

5.1. Az alkotmány jelentősége

[37] A britektől való függetlenség elnyerésekor az amerikai alapító atyák (*Founding Fathers*) fő célkitűzése egy, az egyenlőségre és szabadságjogokra épülő politikai-jogi rendszer megalapítása volt. Elvetették és elítélték tehát a feudalizmust és a monarchiát, az európai felvilágosodás eszméit képviselték. A philadelphiai Kongresszuson (*Philadelphia Convention*) 1787-ben elfogadott alkotmány meghatározó szerepet játszott az amerikai jogfejlődésben, és az egyik legfontosabb tényező, mely

azt új utakra terelte. Ebben kulcsszerepet játszik az amerikai bírák azon joga, hogy a konkrét jogvitákban alkalmazandó jogszabályok alkotmányosságát ellenőrizzék, és alkotmányosértés esetén azok alkalmazását mellőzzék (*power of judicial review*). Ezáltal az ->alkotmány a jogrendszer minden szegletébe „besziváro”, és az alkotmányjogi gondolkodás az amerikai jogászai gondolkodás elengedhetetlen része immár több mint két évszázada (->alkotmányértelmezés). A szövetségi Legfelsőbb Bíróság először 1803-ban, a híres Marbury v. Madison esetben nyilvánított alkotmányellenesnek egy szövetségi törvényi rendelkezést. Ennek nem volt kifejezett alkotmányos alapja, de Alexander Hamilton, az alapító atyák egyike, az alkotmányozás idején megjelentetett Federalist Papers egyik számában határozottan amellett foglalt állást, hogy a bírák mellőzzék az alkotmányba ütköző törvények alkalmazását, és így ellensúlyt és kontrollt alkossanak a törvényhozó hatalommal szemben.^[38]

5.2. A földrajzi tényezők befolyása és az amerikai föderációs modell

[38] A földrajzi tényezők is meghatározó szerepet játszottak az amerikai jogfejlődésben. Az Egyesült Államok területe jóval nagyobb, mint a Brit-sziget, és más természeti forrásokkal szolgál. Az angol *common law* azon szabálya például, miszerint a haszonállat tulajdonosa felelős az állat által a más tulajdonában okozott kárért, az Egyesült Államokban megfordult. A hatalmas kiterjedésű amerikai birtokokon nem lehetett elvárni a tulajdonostól, hogy birtokát bekerítse, így megelőzve az állatok átszökését a szomszédos birtokokra, így az általuk okozott károkért sem volt felelősségre vonható.^[39]

[39] Az ország rendkívül nagy kiterjedése, valamint az a tény, hogy az Egyesült Államok tizenhárom gyarmat egyesüléséből jött létre (melyhez a többi terület később, a XIX. század folyamán csatlakozott) egy föderáció, avagy szövetségi állam létrehozásához vezetett, melyben a tagállamok saját alkotmánnyal, törvényhozással és önálló bírósági rendszerrel rendelkeznek. Ez jelentős különbség az Egyesült Királyságtól, mely a „devolúciós” reformok ellenére unitárius állam maradt, viszont közös pont több más volt angol gyarmattal, mint például Ausztrália, India és Kanada, melyek szintén szövetségi államok. Az amerikai föderációs modell azonban több tekintetben is sajátos, melynek magyarázata abban keresendő, hogy az amerikai alkotmány a föderalista és az antiföderalista eszmék kompromisszumát testesíti meg.

[40] Az antiföderalisták – melyek közé tartoztak többek között az Egyesült Államok első antiföderalista elnökei, Thomas Jefferson és James Madison – erős tagállami autonómiáért és semleges külpolitikáért küzdöttek, míg a föderalisták – köztük Alexander Hamilton és John Adams – egy erős központi irányítású, a világpolitikában aktívan résztvevő országot képzeltek el. Ez a két ellentétes elképzelés tükröződik az Egyesült Államok alkotmányos felépítésében, a föderáció és az azt alkotó tagállamok közötti hatalommegosztás rendszerében. A szövetségi törvényhozó szerv, a Kongresszus kétkamarás struktúrája ezt jól mutatja: a Szenátus, melyben biztosított a tagállamok egyenlő képviselete (mind a legkisebb, mind a legnagyobb tagállam két-két szenátort választhat), az antiföderalista eszményt testesíti meg, míg a Képviselőház tagjait a tagállamok a lakosságszámuk arányában választják.

[41] Ugyanezen történelmi okokból, összehasonlító jogi szempontból egyedülállónak tekinthető az Egyesült Államok bírósági rendszere, mely szintén megpróbálja a központi hatalom és a tagállamok közötti egyensúlyt biztosítani. Minden állam saját bírósági rendszerrel rendelkezik, melynek felépítését önállóan határozza meg az alkotmányában. A tagállamok túlnyomó többsége egy háromfokú bírósági rendszert épített fel, melyekben azonban az első-, a másod- és a felsőfokú bíróságok megnevezése változó.^[40] Nagy részük megőrizte azt az amerikai hagyományt is, hogy a helyi bírákat a nép választja,^[41] míg a szövetségi bírákat az Egyesült Államok elnöke nevezi a Szenátus jóváhagyásával.^[42] Ez utóbbiak hatásköre korlátozott, és csak néhány tárgykörben kizárólagos (így például a tengeri jogi és csődjogi jogviták tekintetében).^[43] Ezen túlmenően a tagállami bíróságokkal osztoznak a hatáskörön (*concurrent jurisdiction*) olyan ügyekben, amelyekben

szövetségi jogszabályt vagy nemzetközi szerződést kell alkalmazni vagy a felek különböző tagállamok polgárai.^[44] Tekintve, hogy a föderációnak korlátozott a törvényhozó hatalma, és az csak bizonyos, az Alkotmányban felsorolt tárgykörökre terjed ki,^[45] a szövetségi bíróságok és a tagállami bíróságok egyenlő súllyal rendelkeznek az amerikai jogrendszerben. A szövetségi Legfelsőbb Bíróság (*US Supreme Court*) döntései azonban az összes amerikai bíróság számára kötelező precedensek, így azt a tagállami bíróságok is kötelesek követni, amikor szövetségi jogszabályt alkalmaznak. A szövetségi Alkotmány szintén korlátozza a tagállamok törvényhozói hatalmát, mert a XIX. században lezajlott polgárháború után, 1868-ban elfogadott 14. Alkotmánykiegészítés bizonyos alapjogokat a tagállamokkal szemben is érvényesíthetővé tett.^[46]

5.3. Speciális jogforrások

[42] Részben az amerikai történelem sajátosságainak, részben a szövetségi államformának köszönhetően az Egyesült Államok jogrendszerében számos olyan jogforrástípus található (->**jogforrások**), mely a britek számára ismeretlen: a tagállami szinten elfogadott törvénykönyvektől, a tagállamok jogának harmonizációjára törekvő modell-törvényeken át a tagállami bíróságok esetjogát összefoglaló szabálygyűjteményekig (*Restatements*).

[43] Ahogy azt már említettük, az amerikai föderációs modellben a ->**magánjog** és a ->**büntetőjog** alapvetően tagállami hatáskörbe tartozik. Voltak azonban e téren jogközelítési kísérletek. Az egyik első ilyen kísérlet David Dudley Field ügyvéd nevéhez fűződik, aki New York államban egy kodifikációs bizottság élén polgári, büntető- és eljárásjogi törvénykönyvtervezeteket készített.^[47] Ezeket a tervezeteket aztán több más tagállam is átvette. Mintegy harminc tagállam fogadott el a Field által készített tervezeten alapuló polgári eljárásjogi törvénykönyvet, de további más tagállamokban is hatással volt az eljárásjogi reformokra. Tizenhat tagállam fogadta el továbbá az általa írt büntetőtörvénykönyvet és büntetőeljárásjogi törvénykönyvet, valamint öt tagállam a polgári törvénykönyvet.^[48] A kodifikációs kedv azonban hamar alábbhagyott az Egyesült Államokban, mely részben néhány kiemelkedő jogász által írt kommentár és értekezés sikerének volt köszönhető, melyek csökkentették a ->**kodifikáció** iránti igényt.^[49]

[44] Már a XIX. század második felében felmerült azonban az igény a tagállamok jogának egységesítésére azokon a területeken, amelyeken korlátozott volt a szövetségi jogalkotó hatásköre (->**jogegységesítés és jogközelítés**). Ennek elősegítésére 1892-ben a tagállamok létrehozta egy intézményt, az Egységes Tagállami Jog Biztosainak Nemzeti Konferenciáját,^[50] mely azóta több mint 250 ún. egységes törvényt (*uniform act*) alkotott. Ezek közül a legfontosabb és legsikeresebb az egységes kereskedelmi törvénykönyv (*Uniform Commercial Code*), melyet Louisianán kívül minden tagállam teljes egészében elfogadott, de sikeresnek mondható még többek között a gyermektartásról és -felügyeletről szóló egységes törvény is.^[51] Az egységes törvények tagállami átvétele azonban nem garanciája a teljes mértékű jogegységesítésnek, ugyanis egyrészt a tagállami törvényhozás módosíthat bizonyos rendelkezéseket, másrészt a tagállami bíróságok ezeket a törvényeket egymástól függetlenül alkalmazzák és értelmezik, ezért a rájuk épülő esetjog tagállamonként eltérhet.^[52]

[45] Fontos szerepet játszik továbbá a tagállamok jogának harmonizációjában egy nem állami szervezet, az 1923-ban alapított American Law Institute (ALI). Két jelentős atipikus jogforrás fűződik az ALI nevéhez: a tagállami bíróságok esetjogát összefoglaló és elemző szabálygyűjtemények, az ún. *Restatements* és egy sikeres modell-büntetőtörvénykönyv, a *Model Penal Code*, mely a tagállamok mintegy kétharmadában vezetett a büntetőjog reformjához. Az ALI egyik fő célkitűzése a kezdetektől fogva az amerikai jog magyarázata és egyszerűsítése és ezáltal a felesleges pereskedések elkerülése. A *Restatementek* olyan jogterületeket elemeznek, melyek alakításában a tagállami bíróságok a főszereplők,^[53] és nem egyszerűen összefoglalják az adott területen érvényben levő esetjogot, hanem sokszor ajánlásokat is tartalmaznak arra nézve, hogy ellentmondásos gyakorlat esetén a szerzők szerint melyik a legjobb megoldás. Ezeknek az

ajánlásoknak nincsen kötelező erejük, hatásuk a tagállami bíróságok jogértelmezésére azonban tagadhatatlan. A *Restatementek* mind az ügyvédek, mind a bírák mindennapi munkájának részévé váltak, és a bírói döntések indokolásában is gyakran felbukkannak hivatkozási alapként.^[54]

6. A common law jogrendszerek hatása más jogrendszerekre

[46] Ahogy az már említésre került, Anglia széleskörű gyarmatosító tevékenységének eredményeképpen a Föld mai lakosságának közel egyharmada él olyan területen, ahol a jogrendszerre az angol *common law* komoly befolyással volt. A további kétharmad sem teljesen mentes azonban a *common law* hatásától. A második világháború vége és a gyarmatok függetlenedése után az Egyesült Államok nemzetközi befolyása nőtt az Egyesült Királysággal szemben, olyannyira, hogy azóta némelyek a kontinentális jogrendszerek amerikanizációjáról beszélnek.^[55] Tény, hogy az Egyesült Államok gazdasági és katonai nagyhatalommá nőtte ki magát a XX. század folyamán, és ezáltal – számos csatornán keresztül – a világ több országának jogrendszerét is befolyásolta.

[47] Közvetlenül a második világháború vége után az amerikaiak nyomást gyakoroltak a vesztes országokra, elsősorban Németországra és Japánra, valamint a hidegháború vége után Kelet-Európára annak érdekében, hogy azok egy szabad piacgazdaságra épülő demokratikus jogállamot hozzanak létre.^[56] Így szorgalmazták egy demokratikus alkotmány elfogadását, az emberi jogok elismerését, az alkotmánybíráskodás bevezetését és a társasági jog reformját. Nem kevés példa van azonban az amerikai jog által kínált megoldások önkéntes átvételére is. Így különösen sikeresnek bizonyult például a vádalku (*plea bargaining*) intézménye, melyet ma több európai ország büntetőeljárásában megtalálhatunk,^[57] valamint a termékfelelősségi szabályok (->**termékfelelősség**), melyek hatással voltak az Európai Unió termékfelelősségi irányelvére.^[58]

[48] A *common law* jogrendszerek sem voltak azonban mentesek a kontinentális európai jogok hatásától. E kölcsönös hatás a globalizációnak köszönhetően különösen erősödött az elmúlt fél évszázad folyamán. Ennek eredményeképpen ma a jogösszehasonlító munkák többsége a *civil law* és a *common law* jogrendszerek közötti konvergenciáról ad számot (->**jogösszehasonlítás**).^[59] Konvergencia alatt azt értjük, hogy ezek a jogrendszerek az idők folyamán egymáshoz nagymértékben közeledtek, és egyre több a hasonlóság közöttük. Ez nem feltétlen jelenti azt, hogy ne lenne már értelme két különböző jogrendszercsoportról beszélni, de ezek a munkák figyelmeztetnek minket a túlzott leegyszerűsítés és a sztereotípiák veszélyeire.^[60]

7. JEGYZETEK

[1] Konrad ZWEIGERT – Hein KÖTZ: *An Introduction to Comparative Law*, ford. Tony WEIR, Oxford, Oxford University Press, 3¹⁹⁹⁸, 219.

[2] Sally Engle MERRY: „Legal pluralism” *Law & Society Review* 1988/22, 869.

[3] Justice Mobido OCRAN: „The Clash of Legal Cultures: The Treatment of Indigenous Law in Colonial and Post-Colonial Africa” *Akron Law Review* 2006/2, 465.

- [4] Bár René DAVID figyelmeztet arra, hogy ez a folytonosságbeli különbség a *common law* és a *civil law* jogcsalád között meglehetősen relatív, hiszen egyrészt a kontinensen lezajlott kodifikáció is nagyrészt a már meglévő jogi hagyományokra építkezett, másrészt az angol jog történetében is voltak meghatározó események, melyek a jogfejlődést új mederbe terelték. David három eseményt tartott korszakalkotónak az angol jogtörténetben: 1) a normann hódítást (1066), mely a *common law* kialakulásának kezdetét jelentette; 2) a Tudorok hatalomra jutását (1485), mely a Kancellária Bíróság és egy rivális esetjog, az *equity* megjelenéséhez vezetett; és a 3) és a törvényhozás virágzásának kezdetét 1832-ben. René DAVID: *Major Legal Systems in the World Today*, London, Stevens & Sons, 3¹⁹⁸⁵, 309–310.
- [5] John H. BAKER: *An Introduction to English Legal History*, Oxford, Oxford University Press, 4²⁰⁰⁷, 12.
- [6] ZWEIGERT-KÖTZ (1. j.) 182.
- [7] Geoffrey SAMUEL: *A Short Introduction to the Common Law*, Edward Elgar, 2013, 6.
- [8] David J. IBBETSON: „A House Built on Sand: Equity in Early Modern English Law” in Egbert KOOPS – Willem J. ZWALVE (szerk.): *Law and Equity: Approaches in Roman Law and Common Law*, Leiden, Brill, 2013, 56.
- [9] SAMUEL (7. j.) 14.
- [10] SAMUEL (7. j.) 58. A két legismertebb *equity* jogorvoslat a szerződés teljesítésének elrendelése (*order for specific performance*) és a szerződésszegés megelőzését szolgáló *injunction*, mellyel a bíró a szerződő felet valamilyen magatartástól való tartózkodásra kötelezi.
- [11] Így a Chancery Division hatáskörébe tartoznak – többek között – az ingatlanjogi, a versenyjogi, a szerzői jogi és a kereskedelmi jogi jogviták, a sajátos *trust* intézményével vagy a végrendeletek érvényességével kapcsolatban felmerülő jogviták, valamint az okiratok hibáinak helyesbítése vagy kiegészítése. Lásd GOV.UK.
- [12] Az angol alkotmányos tradícióban a hatalmi ágak elválasztásának elve ennek ellenére inkább a politikai retorikában jelenik meg mint jogi fogalom. Lásd Robert STEVENS: „A Loss of Innocence?: Judicial Independence and the Separation of Powers” *Oxford Journal of Legal Studies* 1999/19, 365.
- [13] *Constitutional Reform Act* (2005).
- [14] Jeremy BENTHAM (1748–1832) elmélete utilitarizmus néven ismert, melynek lényege, hogy az emberek cselekedeteinek célja az öröm maximalizálása és a szenvedés minimalizálása. Bentham erősen támogatta a törvényhozó aktív szerepvállalását az emberek jólétének biztosításában.
- [15] Guido CALABRESI: *A Common Law for the Age of Statutes*, Cambridge, Harvard University Press, 1982.
- [16] Többek között ekkor került elfogadásra az első váltótörvény, a *Bills of Exchange Act* (1882), a kereskedelmi társaságokat szabályozó *Partnership Act* (1890) és az adásvételi szerződést szabályozó *Sale of Goods Act* (1897).
- [17] „The life of the law has not been logic: it has been experience.” Oliver Wendell HOLMES: *The Common Law*, Boston, Little, Brown and Co., 1881, 1.
- [18] *Interpretation Act* (1978), Section 6.
- [19] ZWEIGERT-KÖTZ (1. j.) 265. Az amerikai gyakorlatban ezt a bírói jogértelmezési szabályt *plain meaning rul*enak nevezik.
- [20] SAMUEL (7. j.) 88–89.
- [21] A közösségi jog ugyanis tipikusan a kontinentális jogrendszerek törvényeinek stílusát tükrözi, és absztrakt szabályokkal és jogelvekkel operál, melyek értelmezésére általában a *literal rule* egyértelműen alkalmatlan. Lásd ZWEIGERT-KÖTZ (1. j.) 266–267.

- [22] Mary Ann GLENDON – Paolo G. CAROZZA – Colin B. PICKER: *Comparative Legal Traditions*, St. Paul, Thomson West, ³2007, 602.
- [23] Peter DE CRUZ: *Comparative Law in a Changing World*, Abingdon, Routledge, ³2008, 104.
- [24] Lásd Lord SIMON bíró fejtegetéseit a *Lupton v. FA & AB Ltd* (1972) AC 634, 658. esetben, valamint SAMUEL (7. j.) 80–81.
- [25] A precedenshez kötöttség elvét megsértő bírói ítéletet *per incuriam* döntésnek nevezik.
- [26] Az angol House of Lords először 1966-ban ismerte el, hogy a precedenshez kötöttség elvéhez való túl szigorú ragaszkodás bizonyos körülmények között igazságtalansághoz vezethet, ezért indokolt esetben a Ház eltérhet a saját maga által alkotott precedenstől (*Practice Statement* [1966] 3 All. E.R. 77). Erre azonban nagyon ritkán kerül sor. Egy ismert eset a *Miliangos v. George Frank (Textiles) Ltd.* (1975), a House of Lords felülírta azt a több mint 200 éve érvényben lévő szabályt, mely szerint pénzbeli kártérítést a bíróság csak angol fontban állapíthat meg.
- [27] Lásd ZWEIGERT–KÖTZ (1. j.) 215.
- [28] *Courts and Legal Services Act* (1990).
- [29] A *solicitorok* képzéséért a Law Society felelős, míg a *barristerek* képzése a négy londoni székhelyű „Inn of Court”-ben történik (Inner Temple, Middle Temple, Lincoln’s Inn és Gray’s Inn).
- [30] Bár a Lord Kancellár a kormány tagjaként fontos politikai funkciókat is betöltött, a bírák kinevezése érdemi, és nem politikai alapon történt. Lásd STEVENS (12. j.).
- [31] *Judicial Appointments Commission*.
- [32] Angliában a speciális közigazgatási bíróságok száma rohamosan nőtt a XX. század második felében, és ma mintegy hetven különböző hatáskörű speciális bíróságfajta létezik. Ezekben zömében laikus bírák ítéleznek, és tipikusan kisebb jelentőségű ügyekkel foglalkoznak, eljárásuk gyorsabb és kevesebb formalitáshoz kötött, mint a rendesbíróságoké. Speciális közigazgatási bíróság létezik például a társadalombiztosítási, az ingatlanbérleti és az adózási jogviták eldöntésére. A rendszer hasonló az Egyesült Államokban is. Angliában azonban egy 2007-ben elfogadott reform (*Tribunals, Courts and Enforcement Act*) bevezette a másodfokú közigazgatási bíróságokat (*Upper Tribunal*), melyeknek tagjai a High Court bírái. Lásd SAMUEL (7. j.) 20.
- [33] Lásd DE CRUZ (23. j.) 106.
- [34] ZWEIGERT–KÖTZ (1. j.) 263.
- [35] A kontinentális jogrendszerek azon törekvésének, hogy a bírák döntési szabadságát korlátok közé szorítsák, jelentős történelmi okai is vannak. Az európai felvilágosodás bírákkal szembeni bizalmatlanságának hátteréről lásd a kontinentális jogrendszereket.
- [36] John Henry MERRYMAN – Rogelio PÉREZ-PERDOMO: *The Civil Law Tradition*, Redwood, Stanford University Press, ³2007, 48–51.
- [37] Katalin KELEMEN: *Judicial Dissent in European Constitutional Courts*, Abingdon, Routledge, 2018, 179.
- [38] *Federalist Paper* no. 78.
- [39] Lásd ZWEIGERT–KÖTZ (1. j.) 240.
- [40] Az elsőfokú bíróságokat a legtöbb államban *district court*nek hívják, Illinoisban azonban *circuit court*nek, míg New Jersey, meglepő módon, a *superior court* megnevezést használja (melynek azonban fellebbezési szekciója is van).
- [41] Csak 23 állam és a District of Columbia vezetett be egy olyan rendszert, melyben egy bizottság választja ki a bírói posztra alkalmas személyeket, akiket aztán a kormányzó nevez ki. Lásd Peter HAY:

The Law of the United States, Abingdon, Routledge, 2017, 50.

[42] Az Egyesült Államok Alkotmánya, II. cikk, 2. §.

[43] Lásd HAY (41. j.) 48.

[44] Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága elsőfokon jár el (*ún. original jurisdictionnel rendelkezik*) abban a ritka esetben is, ha az egyik fél egy nagykövet, más diplomáciai vezető vagy az egyik tagállam (Alkotmány, III. cikk, 2. §).

[45] Központi törvényhozói tárgykör például az adó- és vámjog, a szellemi alkotások joga, a külpolitika, a külkereskedelem és a tagállamok között folytatott kereskedelem és a postahivatalok (Alkotmány, I. cikk, 8. §). A családjog, a szerződési jog, a szerződésen kívüli károkozás joga (*tort law*), a büntetőjog túlnyomó része és a tagállamokon belüli kereskedelem szabályozása például a tagállamok hatásköre.

[46] Így a szövetségi bíróságok vizsgálhatják a tagállami törvényeknek a szövetségi Alkotmánnyal való összhangját. A Legfelsőbb Bíróság több, mérföldkövet jelentő döntését is ilyen kérdésben hozta: lásd *West Coast Hotel Co. v. Parrish* 300 U.S. 379 (1937) (melyben egy bérminimumot bevezető washingtoni törvény alkotmányosságát vizsgálta a Legfelsőbb Bíróság), *Brown v. Board of Education of Topeka* 347 U.S. 483 (1954) (mely kimondta a több tagállam által fenntartott, faji megkülönböztetésen alapuló szegregált iskolarendszer alkotmányellenességét), *Roe v. Wade* 410 U.S. 113 (1973) (mely számos tagállami abortusztörvényt talált alkotmányellenesnek) és *Lawrence v. Texas* 539 U.S. 558 (2003) (mely kimondta az azonos nemű párok közötti nemi aktust büntetendővé tevő texasi törvény alkotmányellenességét).

[47] Ezek közül New York állam törvényhozó testülete végül csak a két eljárásjogi (polgári és büntetőeljárás) törvénykönyvet fogadta el.

[48] E. Allan FARNSWORTH: *An Introduction to the Legal System of the United States*, Oxford, Oxford University Press, 42010, 78.

[49] Az angol COKE és BLACKSTONE klasszikus művein kívül az amerikai James KENT és Joseph STORY írásai voltak különösen nagy hatással a joggyakorlatra. A XIX. században sok amerikai gyakorló jogász ezekből készült fel a hivatására. Lásd FARNSWORTH (48. j.) 19.

[50] National Conference of Commissioners of Uniform State Laws (NCCUSL). A Konferencia tagjai a tagállamok kormányzói delegálják gyakorló jogászok, bírák és egyetemi oktatók közül. Lásd FARNSWORTH (48. j.) 79.

[51] Uniform Child Custody Jurisdiction and Enforcement Act, melyet 1997-ben történt publikálása óta Massachusetts és Puerto Rico kivételével minden tagállam elfogadott. Az egységes törvények szövege és az azok tagállamok általi elfogadására vonatkozó adatok elérhetők az [NCCUSL honlapján](#).

[52] Nincs ugyanis olyan felsőbbbíróság az Egyesült Államokban, mely a tagállami bíróságok egységes jogértelmezését biztosítaná. Lásd HAY (41. j.) 7.

[53] Így például a képviseleti jog (*agency*), a kollíziós szabályok (*conflict of laws*), a szerződések joga, a tulajdonjog és a szerződésen kívüli károkozás joga (*torts*). Az első *Restatement*eket 1933 és 1944 között készítették el kiváló jogtudósok, gyakorló jogászok és bírák segítségével. Ezeket aztán az évek folyamán alkalmanként frissítették. Lásd FARNSWORTH (48. j.) 96.

[54] FARNSWORTH (48. j.) 97.

[55] Mathias SIEMS: *Comparative Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 203–205.

[56] Több amerikai szervezet is aktívan támogatja az ilyen irányú reformokat más országokban, köztük a szövetségi kormány által alapított USAID (US Agency for International Development) és az American Bar Association, az ügyvédek érdekszervezete.

[57] Míg a büntetőeljárás jogban az Egyesült Államok az egyik legnagyobb exportőr, ugyanez nem mondható el az anyagi büntetőjogról, mely területen inkább az importőr szerepét tölti be (és elsősorban a német jogból vesz át alapvető jogi fogalmakat és elméleteket). Lásd Elisabetta GRANDE: „Comparative criminal justice” in Mauro BUSSANI – Ugo MATTEI (szerk.): *The Cambridge Companion to Comparative Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 204.

[58] További példákért lásd SIEMS (55. j.) 204.

[59] Lásd, többek között, DE CRUZ (23. j.) 499–509 és SIEMS (55. j.) 233–242.

[60] SIEMS (55. j.) 82. A „konvergenciatézis” kritikájáról lásd Pierre LEGRAND: „European Legal Systems Are Not Converging” *International and Comparative Law Quarterly* 1996/45, 52.